

spiritual potential: Sphere of musical art]. Kyiv: Znannya Ukrainy.

7. Oleksiuk, O. M., Tkach, M. M., & Lisun, D. V. (2013). *Hermenevtychnyi pidkhid u vysshchii mystetskii osviti* [Hermeneutic approach in higher art education.]. Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka.

8. Revenchuk, V. V. (Ed.). (2015). *Kontseptualni osnovy postneklasychnoi pedahohiky mystetstva* [Conceptual foundations of Postnonclassical pedagogy of art]. Proceedings of Conference. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia.

9. Stepin, V. S. (2003). *Samorazvivaiushchiesia systemy i postneklassicheskaia ratsionalnost* [Self-development system and postnonclassical rationality]. *Voprosy Filosofii*, 8.

10. Kievisas, J. (2012). *Ugdymo dvasingumas*. ISBN 978-9955-20-739-9.

11. Malciene, Z. (2012). *Meno studijos – erdve ugdumo dvasingumui aukstojoje mokykloje*. *Taikomieji Tyrimai, Studijose ir praktikoge*. Applied research in studies and practice, 7, 49–54. ISSN 2029-1280.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2016

УДК 373.3:784.9(477)

Мережко Юлія Валеріївна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики музичного мистецтва Інституту мистецтв Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ

ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНІХ СМАКІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА ПРИКЛАДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ВОКАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ

Сучасний етап оновлення шкільної освіти спрямовується на відродження духовності підрастаючого покоління, формування в молоді національних інтересів як головних пріоритетів світоглядної культури сучасної нації, інтенсивний розвиток сутнісних сил кожного учня. Духовна культура учнів початкової школи безпосередньо залежить від виховання в них усталених художніх смаків шляхом вивчення національної вокальної спадщини на уроках музичного мистецтва в загальноосвітніх навчальних закладах.

Специфіка формування естетичного, художнього, музичного смаку досліджувалась представниками різних наук: з філософсько-аксіологічних позицій естетичний смак розглядали І. Зязюн, М. Каган, Р. Шульга, Є. Яковлев та ін.; психологічні аспекти вивчалися Б. Ананьєвим, Л. Виготським, О. Леонтьєвим, О. Молчановою, С. Рубінштейном, Б. Тепловим та ін.; у педагогічну галузь особливий внесок дослідженнями естетичного смаку зробили М. Овсянников, С. Раппорт, В. Самохвалова, О. Семашко, Т. Цвеліх та ін.

В останні роки формування естетичного смаку школярів мистецькими засобами як предмет дослідження

У статті висвітлено питання формування художніх смаків учнів початкової школи засобами вивчення національної вокальної спадщини. Розкрито сутність поняття «художній смак молодшого школяра» та педагогічні методи формування усталених художніх смаків дітей на прикладах ознайомлення з високохудожніми зразками національної вокальної музики на уроках музичного мистецтва. Запропоновані методи роботи з учнями (еталонна демонстрація вокального твору, художні аналогії між творами вокального і образотворчого мистецтва, унаочнення знань вихованців і спонукування їх до зосередженого сприймання музичних творів, творчі завдання) будуть корисними вчителям і студентам у музично-педагогічній діяльності.

Ключові слова: художній смак, молодші школярі, національна вокальна спадщина.

привертає увагу сучасних науковців (М. Гагарін, Ю. Гончаренко, І. Пацюк, В. Шахрай), які конкретизують форми й методи впливу на естетичні смаки, морально-естетичні почуття у процесі хореографічної, художньої, театралізованої діяльності, вивчення української народної казки. Водночас аспект формування художніх смаків молодших школярів у процесі вивчення національної вокальної спадщини минулого, на нашу думку, розглянуто не достатньо ґрунтовно. Українська вокальна музика має потужний художньо-виховний потенціал. Тож вважаємо необхідним окреслити педагогічні методи та прийоми формування художніх смаків молодших школярів засобами вивчення національної вокальної спадщини, які

допоможуть сучасному вчителю музичного мистецтва зробити процес музичного навчання та виховання художньо-ціннісним та емоційно-пізнавальним, що й становить **мету статті**.

Формування художніх смаків людини є важливим моментом розвитку духовної культури суспільства та найбільш складним завданням, від вирішення якого залежить художньо-естетичне виховання особистості. Розвинений художній смак впливає на всю духовно-практичну діяльність людини, тому формування художніх смаків вимагає певної самодисципліни і творчих зусиль, збагачує духовний потенціал особистості, наповнює життя людини високим змістом, робить її справді естетично вихованою.

Художній смак, як вважає більшість науковців, є складовою структури естетичної свідомості, яка будується за принципом зменшення емоційно-чуттєвого та зростання інтелектуально-раціонального компонентів.

Структура естетичної свідомості: естетичні почуття – естетичний (художній) смак – естетичний ідеал – естетичні погляди.

У центрі нашого дослідження – художній смак молодших школярів та його формування в цієї категорії учнів під впливом національної вокальної спадщини минулого, до якої належать високохудожні різножанрові вокальні твори (обробки народних пісень, дитячі пісні, співо-ігри, романси, балади, думи, вокальні мініатюри, дитячі опери-казки тощо) українських композиторів кінця XIX – початку XX ст.: М. Лисенка, С. Гулака-Артемовського, М. Леонтовича, К. Стеценка, Я. Степового, Ф. Колесси, Я. Барнича, П. Сениці та ін.

Молодший шкільний вік – це сензитивний період, коли найактивніше можуть розвиватися соціально значущі якості особистості, це період підвищеної емоційності, чутливості, врівноваження процесів збудження та гальмування, сприйнятливості, розвитку позитивних потреб та інтересів, і водночас – певної пластичності. Це особливо емоційний період у житті людини. В. Белобородова та І. Вахнянська стверджують, що учні молодших класів можуть емоційно-естетично орієнтуватися у творах мистецтва, усвідомлювати переживання, викликані художнім твором [2, с. 24].

Художній смак та естетичний ідеал є складовими естетичної вихованості особистості, певним узагальненням її естетичного досвіду, хоча це узагальнення багато в чому має суб'єктивний характер. Ідеал – більш глибоке, більш об'єктивне узагальнення естетичної практики людини, суспільних середовищ і навіть цілих епох. На нашу думку, художній смак – це система почуттєво-раціональних схильностей особистості, що виростають на ґрунті соціально детермінованих уявлень кожного індивіда про прекрасне і спонукають його до активної, відповідної ідеалу, мистецької діяльності. Художній смак молодшого школяра розглядає-

мо як центральну категорію естетичної свідомості учнів молодшого шкільного віку, що виражає їх здатність до адекватної раціонально-емоційної оцінки творів мистецтва, доступних віковим особливостям сприймання, у відповідності із ідеальними уявленнями про прекрасне, і спонукає до активно-творчої мистецької діяльності.

Завдяки розвинутому естетичному ідеалу такий важливий компонент художнього смаку, як оцінка українського вокального твору, набуває більш обґрунтованого вигляду у власних емоційно-естетичних уявленнях молодшого школяра та знаходить спільне в системі об'єктивних цінностей. Знайомство з вокальними творами композиторів кінця XIX – початку XX ст. формує в учнів молодшого шкільного віку усталені художні смаки під впливом створеної ідеальної структури музичного твору, образної будови.

Таким чином, можна зробити наступний висновок: систему естетичних поглядів щодо творів класичної вокальної музики краще починати формувати в учнів з початкової школи, виховувати естетичне бачення, прищеплювати навички осмисленого ставлення до естетичних явищ саме через українську пісенність.

У музичній діяльності з молодшими школярами пропонуємо використовувати різноманітні *методи*, серед яких: *еталонна демонстрація* вокального твору, що зацікавлює учнів і спрямовує до його виконання. Виразний взірцевий показ вокального твору, як і вступне слово вчителя, є поштовхом до появи в учнів інтересу до національної класичної музики та пробудження бажання свідомо сприймати її специфічну мову. Досягти свідомого сприймання легше безпосереднім виконанням творів вчителем, яке має бути прикладом «звучання» для наслідування його учнями і неможливе без високого рівня володіння основами вокального мистецтва. Допустимою є демонстрація твору на якісному технічно обладнанні шляхом прослуховування музичних записів на CD-DVD-носіях; важливо підібрати зразковий варіант з погляду інтерпретації, голосу та вокальної майстерності. Впровадження в процес навчання інформаційних технологій

(музичних енциклопедій, мультимедійних презентацій, музичних редакторів та ін.) репрезентує сучасний підхід до вивчення національної вокальної спадщини минулого, сприяє зацікавленню учнів, налаштовує їх на активно-творчу діяльність. Однак у цьому існує й негативний прояв, коли «жива» демонстрація музики вчителем вилучається з уроку музики.

Формуванню глибшого уявлення про музику сприяє вступне слово вчителя – змістовна *бесіда* про твір, про композитора, про виконавців і т. д. У естетичному вихованні *бесіда* має ряд особливостей та є художньою формою педагогічного спілкування вчителя й учнів, предметом та змістом якого є мистецтво. Сама *бесіда*, «натхненне слово» про музику, стає «пробуджуючим імпульсом» до творчості, особливо коли *бесіда* не перетворюється на засіб передачі інформації вчителя учням – монолог, а надає можливість учням дискутувати, обмінюватися думками і враженнями (наприклад, у ході вміло організованої вчителем евристичної *бесіди*).

Вважаємо важливим етапом уроку його початок, адже створена педагогом позитивна атмосфера є запорукою успішного уроку – активного, творчого, пізнавально-результативного. Вправа «Побажання для друга» допоможе активізувати учнів уже з перших хвилин уроку: вчитель під веселу українську вокальну композицію (або «віночка» вокальних творів) кидає кожному учню маленький м'яч і запитує, чого він бажає присутнім – «гарного настрою», «успіхів», «творчого натхнення» тощо. Щирі висловлювання завжди піднімають настрій, сприяють виникненню довірливих відносин між вчителем та учнями, формують у учнів почуття колективізму. У музичний супровід можна включати відомі учням твори з попередніх занять, а також новий вокальний матеріал, який тільки-но буде вивчатись.

Метод художніх аналогій між творами вокального і образотворчого мистецтва, який розвиває образно-асоціативне мислення молодших школярів, сприяє розширенню їх мистецького кругозору. Порівнюють та знаходять ху-

дожні аналогії між образами творів цих мистецтв (різних їх видів) учні під час виконання практичних завдань. Так, наприклад, на уроці музичного мистецтва в 4-му класі, ознайомлюючи дітей із фортепіанною п'єсою Е. Гріга «Пташка», доцільно продемонструвати твори візуального мистецтва, зокрема репродукцію картини сучасного українського художника О. Шупляка «Пташка». Разом з учнями бажано обговорити, які образи виникли в їхній уяві під час прослуховування цього музичного твору, у який спосіб вони передали б образ музичного твору фарбами. Педагог може запропонувати учням колективно заповнити «асоціативну павутинку» до слова «пташка» із слів-прикметників, які характеризуватимуть музику (ніжна, співуча, плавна та ін.), а потім, після повторного прослуховування фортепіанної п'єси Е. Гріга «Пташка» зобразити почуте у власних малюнках, а згодом, зіставити прослуханий твір з ілюстраціями школярів.

Важливо донести до учнів, що мова кожного з цих видів мистецтв має свої властивості, завдяки своїм виразним особливостям мистецтво розповідає, виражає, описує, але найголовніше – створює у слухачів і виконавців емоції, відповідні почуття, – отже, важливо віднайти аналогічні за настроєм, враженнями образи, інтерпретувати їх, пояснити свою думку, аргументувати свої висновки.

Цікавим і незвичним є *унаочнення знань* учнів початкової школи про вокальну творчу спадщину українських композиторів шляхом створення колажів. Значна частина молодших школярів ще не знайома з такою художньою технікою, тому бажано провести коротку бесіду на тему «Колаж, його різновиди» (можливо, з короткою відео-демонстрацією у вигляді майстер-класу). Учням пояснюється, що колаж (від французького *collage* – наклеювання) – це технічний прийом у образотворчому мистецтві, сутність якого полягає в створенні живописних або графічних творів шляхом наклеювання на будь-яку основу предметів та матеріалів, які відрізняються від основи за кольором та фактурою. Колажем також називають не тільки техніку в обра-

зотворчому мистецтві, а й сам твір, який цілком виконаний у цій техніці.

У нашому дослідженні молодшим школярам пропонувалась творча робота спільно з батьками з виконання простого колажу. Учні з допомогою батьків вдома шукали в Інтернет-мережі фотокартки, репродукції та інші матеріали на певну тематику, пов'язану з національною музичною спадщиною (теми: історія створення вокального твору, цікаві факти з біографії композитора, дитячі роки композитора, пісенні твори на дитячу тематику тощо), друкували та наклеювали на будь-яку основу (полотняну або паперову). На уроці учні презентують свої роботи (бажано з підбором музичних творів, що можуть звучати фоном презентації або ж навпаки – колаж може відіграти другорядну роль, як ілюстрація до музичного твору) з обов'язковим обговоренням побаченого – це перший крок до мистецьких проектів у основній школі. Подібні практичні завдання із залученням пізнавального компоненту до вивчення українського вокального мистецтва прищеплюють любов до музики, сприяють творчому самовираженню школярів. Такий метод роботи викликає в юних дослідників та творців здивування від власних неординарних знахідок і народження асоціативних зв'язків між музичним і образотворчим мистецтвом.

Метод спонукання учнів до зосередженого сприймання музичних творів. Більшість сучасних науковців (Г. Падалка, О. Ростовський, О. Смоліна, В. Черкасов, Л. Хлебникова та ін.) схиляються до думки, що для поглибленого й міцнішого засвоєння музику потрібно прослуховувати декілька разів, адже багаторазове сприймання тих самих музичних творів надзвичайно важливе для успішного музичного розвитку. Кожного разу, концентруючи увагу учнів то на одній, то на іншій характеристиці музичного образу, завдяки аналізу різних засобів виразності, учні пізнають і прагнуть частіше слухати українські твори минулого, а за ними й іншу музику, тож поступово перетворюються на музично культурних людей. Активізувати увагу допоможе вправа-тренінг «Обмін враженнями»

після першого прослуховування, коли учнів спонукають до висловлювань навідними запитаннями: «Які враження виникли у вас під час прослуховування цього вокального твору?», «Як ви вважаєте, що хотів виразити композитор у цій пісні?», «Які почуття викликає у вас музика?», «Чи близькі вам виражені в цьому творі переживання?», «Як ви вважаєте, які засоби музичної виразності найточніше передають художній зміст вокального твору?», «На вашу думку, як вдалося композитору передати настрої твору?», «Які елементи музичної мови переважали у створенні музичного образу?», «У якому жанрі створено цей твір?». Подібні запитання допоможуть зосереджуватися, уважно вслуховуватися у вокальний твір, що є неодмінною умовою «продуктивного» сприймання. Якщо у школяра сформувалась звичка бути під час вокально-виконавської діяльності зібраним, уважним, то це допоможе йому відчутти красу вокальних творів, «пропустити» їх крізь себе і формуватиме істинні художні смаки.

Смак неможливо розвинути без виконання *творчих завдань*, зокрема завдань на створення музичної імпровізації. Учні використовують різноманітні засоби музичної виразності – мелодії, регістру, темпу, ритму, динаміки, дикції. Наприклад, завдання:

1) «Що я можу передати в низькому (середньому, високому) регістрі, (швидкому, повільному) темпі?». Учні голосом у відповідному регістрі, темпі створюють музичні образи (настрої, емоції, характеристики предметів, явищ, особливості ходи людей, їхні дії тощо).

2) Створити інший ритмічний малюнок даного вокального твору.

3) Виконати вокальний твір у різних темпах (наприклад, що символізують ходу і біг та навпаки);

4) Відтворити у вокальному творі різні психологічні стани людини динамічними відтінками (на форте, мецо-форте, піано).

Смак не може формуватися в пасивній роботі, без творчого самовираження учнів, тому вчитель має прагнути «розкрити» кожного свого вихованця, пробудити його до «музичного висловлювання» мелодіями, ритмами, жестами, рухами тощо з метою виявлення

його особистісно-ціннісного ставлення до національного українського мистецтва.

Таким чином, художній смак молодших школярів, на наш погляд, – це центральна категорія естетичної свідомості учнів молодшого шкільного віку, що виражає їхню здатність до адекватної раціонально-емоційної оцінки творів мистецтва у відповідності з ідеальними уявленнями про прекрасне і спонукає до активно-творчої мистецької діяльності. Він формується під дією спеціальних педагогічних методів, серед яких доцільними вбачаємо етапону демонстрацію вокального твору, проведення художніх аналогій між творами вокального та образотворчого мистецтва, унаочнення знань учнів початкової школи про вокальну творчу спадщину українських композиторів, спонукання до зосередженого сприймання музичних творів та творчі завдання на створення вихованцями музичної імпровізації. Запропоновані педагогічні методи роботи не тільки сприятимуть формуванню усталених художніх смаків у молодших школярів до високохудожніх творів вокального мистецтва, а й збагатять їхній художній досвід, розвиватимуть музичні здібності.

Подальші напрямки досліджень із даної тематики можуть стосуватися розробки інноваційних прийомів та форм роботи з виховання художнього смаку в учнів різних вікових категорій в урочній та позаурочній роботі, вивчення потенціалу засобів різних жанрів сучасної музики у становленні смаків старшокласників.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Мережко Ю. В. Інтерактивні методи та прийоми навчання на позакласних заняттях співом / [ред. Т. Вовк] // *Учитель музичного мистецтва* : щоміс. спеціаліз. журн. – Київ : МЦ-ФЕР-Україна Освіта, 2014. – № 4. – С. 4–11.
2. Слота Н. В. Формування у молодших школярів умінь сценічного втілення музичних образів у позашкільній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Слота Наталія Володимирівна ; НПУ імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2013. – 234 с.
3. Шульга Р. П. Искусство и ценностные ориентации личности / Р. П. Шульга. – Київ : Наук. думка, 1989. – 118 с.

REFERENCES

1. Merezhko, Yu. V. (2014, April 20). *Interaktyvni metody ta priyomy navchannia na pozaklasnykh zaniattiakh spivom* [Interactive methods and techniques of teaching singing in extracurricular activities]. *Uchytel Muzychnoho Mystetstva*, 4, 4–11.
2. Slota, N. V. (2013). *Formuvannia u molodshykh shkolariv umin stsenichnoho vtilennia muzychnykh*

obraziv u pozashkilnii diialnosti [Formation of primary schoolchildren's abilities for stage performing of musical images in out-of-school activities]. (Doctoral dissertation, Kyiv).

3. Shulha, R. P. (1989). *Iskusstvo i tsennostnye orientatsii lychnosti* [The art and value orientation of personality]. Kyiv: Naukova dumka.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2015 р.

УДК 371.032

Паньків Людмила Іванівна,

*кандидат педагогічних наук, доцент, докторант
Інституту мистецтв Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова, м. Київ*

ФОРМУВАННЯ МИСТЕЦЬКИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТАРШОКЛАСНИКА ЯК ВЕКТОР ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Освіта XXI ст. зорієнтована на формування особистості, її глибокого внутрішнього світу, через який сприймається, оцінюється та осмислюється навколишнє життя. Стрижнем, фундаментом внутрішнього світу людини є духовність. Саме з духовністю, на думку багатьох учених (В. Андрущенко, І. Бех, І. Зязюн, С. Гончаренко, А. Маслоу та ін.), співвідноситься потреба особистості в пізнанні світу, себе, смислу й призначення свого життя. У дослідженнях з філософії, психології, педагогіки розглядається феномен «духовність» у контексті сутнісних характеристик людини, змісту її буття, моральних вимірів життєдіяльності, потреби самовдосконалення. Духовність, як переконує О. Рудницька [5], виявляється у багатстві внутрішнього світу особистості, розвинених інтелектуальних та

В статті актуалізовано проблему формування мистецьких орієнтацій старшокласників у контексті особистісно зорієнтованої освіти. Окреслено сутність феномена «мистецьких орієнтацій» як цілісної поліфункціональної системи динамічного характеру, що зумовлюється певними особистісними цінностями та ідеалами в мистецтві, відображає здатність суб'єкта до цілісного усвідомлення й переживання явищ художньої культури та готовність до художньо-творчої діяльності. У структурі мистецьких орієнтацій виокремлено три підсистеми (когнітивну, емоційну, діяльну), визначено функції мистецьких орієнтацій в духовному розвитку особистості. Розглянуто особливості духовного розвитку старшокласника в процесі мистецького навчання.

Ключові слова: мистецтво, духовність, особистість, мистецька освіта, старшокласники, мистецькі орієнтації.